

Araştırma Makalesi./Research Article

**UVEYS BAHADIR HAN'IN İLKANLI DEVLETİ TAHTINA ÇIKIŞI
VE SİYASİ YAŞAMI**

*RISE OF SULTAN UWAIS BAHADIR KHAN TO THE THRONE OF THE
ILKHANID STATE AND HIS POLITICAL LIFE*

Ş. Cem TUYSUZ*

*Geliş Tarihi: 05.04.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Tarihi kaynaklarda Türk kökenli oldukları yönünde kayıtlar bulunan, Celayirliler, Miladi VI.-VII. yüzyıllarda dağınık kabile ve oymaklar halinde Moğolistan'ın doğusunda, Onon ve Kerulen (Keluren-Kerulan) Nehri kıyıları ile Baykal Gölü arasında kalan bölgede göçebe bir halde ve çoğunluğu Uygurlara tabi olarak yaşamışlardır. Gerek Cengiz Han'ın kurduğu Moğol Devletinde gerekse haleflerinin kurduğu devletlerin kaderinde de etkili olmuşlardır. 1253'de Moğol şehzadesi Hülegü Han ile Batı Asya'ya gelen bu kabile liderleri, bölgedeki fetihlerde ve İlhanlı Devletinin (Türk-Moğol kabilelerine dayanan) kuruluşundan tarih sahnesinden silinmesine kadarki süreçte, Çobanlılar (Sulduzlar) ile beraber, vazgeçilmez siyasi ve askeri unsurlardan biri olmuşlardır. İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han'ın 736/1335-1336 yılında ölümünden sonra saltanat kavgaları ile yıkılmaya yüz tutan İlhanlılar Devleti'nin kargaşa içinde geçen son yıllarında, Celayirli Büyük Şeyh Hasan, birçok siyasi ve askeri mücadelenin ardından 740/1339-1340'da, İlhanlılar coğrafyasında yaklaşık bir asır hüküm sürecek olan Celeyiroğulları (İlkanlılar) Devleti'nin temellerini atmıştır. İlhanlı ve Timurlu Devletleri arasında ki süreçte hayatta kalma mücadelesi veren, Celeyiroğulları (İlkanlılar) Devleti'nin Tarihi hakkında Günümüze kadar Türkiye'de, çok fazla çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle çalışma konumuz olan bu makale ile İran coğrafyasında ki Türk-Moğol hâkimiyeti döneminin yaklaşık yirmi yıllık bir bölümünü kapsayan Sultan Uveys Bahadır Han dönemini siyasi açıdan incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sultan Uveys, İlkanlı, Celayir, Moğol, Timur

ABSTRACT: Jalayirs, who are referred to as a people with Turkic origins in historical records, lived in Eastern Mongolia, in the region remaining between the rivers Onon and Kerulen and Lake Baikal in 6th and 7th Centuries AD as scattered nomadic tribes and clans and mostly under the domination of the Uighur. They had a role to play in the destinies of both the Mongolian State established by Genghis Khan and the states founded by his predecessors. Arriving in the Western Asia in 1253 accompanying the Mongolian prince Hulagu, the leaders of these tribes, along with the Suldu, became an essential political and military element in the conquests and in the region during the era starting from the foundation of the Ilkhanid State (based on Turkic-Mongolian tribes) until it ceased to exist. During the chaotic last years of the Ilkhanid State, which was on the brink of

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, scemtuyusuz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4520-4421.

destruction with constant fighting over the throne following death of the Ilkhanid Sultan, Abu Said Bahadır Khan in 736/1335-1336, Shaikh Hasan the Great of the Jalayir laid the foundation for the Jalayir State after many political and military struggles in 740/1339-1340, and the state would rule in the Ilkhanid territory for approximately a century. To this day, not many studies have been published in Turkey about the history of the Jalayir State that struggled hard for survival in the process between the Ilkhanid State and Timurid State. Therefore, in this study, we attempt to analyze the reign of Sultan Uwais Bahadır Khan, representing approximately twenty years in the era of Turkic-Mongolian domination in the geographical area that is Iran today, from a political perspective.

Keywords: Sultan Uwais, Ilkhanid, Jalayir, Mongolian, Timurid.

1. GİRİŞ

Orta Asya'da çok sayıda kollara bölünen ve değişik isimlerle anılan Türk kabileleri buldukları coğrafyalardan, değişik nedenlerle farklı coğrafyalara göç etmek zorunda kalmış ve gittikleri bölgelerde büyük küçük birçok siyasi teşekkül kurmuşlardır. Bu siyasi teşekküller kimi zaman bağımsız olarak, kimi zaman da diğer kabilelerle birlikte hareket etmişler ve içinde buldukları siyasi şartlara göre de değişik isimlerle anılmışlardır.

Cengiz Han ve haleflerinin emrine girmiş olan İlkanlı'lar (Celayir), 651/1253'de, Hülegü Han ile Batı Asya'ya gelmişlerdi. Moğol-İlhanlı, gerekse İlhanlı sonrası dönem hakkında bilgi veren tarihçiler, İlkanlı'ları (Celayir), İlhanlı Devleti'ni oluşturan boylar arasında kabul etmişlerdir. Dolayısıyla da Moğol kabilesi olduğunu ifade etmişlerdir.¹ Bunun aksine birçok tarihçi de onların Türk oldukları yönünde bilgiler vermişlerdir. Bu konudaki en eski ve kesin bilgileri Reşideddîn Fazlullah vermiştir. Fazlullah, Celayir boyunu, Moğol İmparatorluğu döneminde Moğol diye adlandırılan ancak, Moğol olmayan boylar arasında saymış, "...Onlara şimdilerde Moğol dedikleri fakat eski zamanlarda her birinin ayrı dilleri, kendilerine mahsus isimleri, ayrı ayrı bey ve emirleri ve çok sayıda oymakları olan Celayir, Uyrat, Tatar Sulduz ve diğerleri gibi yurtları ve karargâhları belli, yüz

¹ Âskallânî, Şahabe'd-dîn İbn-i Hâcer, *ed-Dureru'l-kâmine fi Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Câd el-Hak, Kahire, 1966, I/448; Âzzâvî, Abbas, *Târîhu'l-İrâk Beyne'l-ihtilâleyn*, I-III, Bağdad, 1936-1939, II/25; Eberhard, Wolfram, *Çinin Şimal Komşuları*, Ankara, 1942, çev. Nimet Ulutuğ, Ankara, 1942, s.180; Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924, s.68; Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.82; Barthold, V.V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Y. Koparman-İsmail Aka, Ankara, 1975, s.297; Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî-yi Âmid*, I-VI, Tahran, 1371 hş., V/431; Yımanç, M. Halil, "Celayir", *İA*, III/64; Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul, 1988, s.137; Meşkûr, Cevâd, *Târîh-i İrân-zemin*, Tahran, 1372 hş., s.212; Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul, 1999, II/767.

yapıları ve kelimeleri Moğol yüz ve kelimelerine benzeyen Türk kavimleri vardır...”² şeklinde ifade etmiştir.

Reşîdeddîn Fazlullah, boylara neden Moğol denildiğini ise,

”...Nitekim bu dönemde Cengiz Han ve hanedanının kudretli olması nedeni ile – onlar Moğol oldukları için- Celayir, Uyrat, Ung-kut, Kerayit, Nayman, Tangkut, ve diğerleri gibi her birinin muayyen bir ismi ve özel lakapları olan bu Türk kavimleri kibirlenmek için kendilerine Moğol diyorlar. Hâlbuki bu doğru değildir. Eski zamanlarda, bu ismi kullanarak kibirlenenlerin çocukları, kendilerinin eskiden beri Moğol adı ile anıldıklarını ve Moğollara mensup olduklarını sanıyorlar..” şeklinde açıklamıştır.³

İlkanlı’ların (Celayir) Türk oldukları birçok tarih araştırmacısı tarafından da kabul edilmiştir.⁴ Belirtilen bu yaygın görüşler dışında İlkanlı’ların (Celayir) Türkleşmiş Moğol oldukları yönünde farklı bir görüş de ileri sürülmüştür.⁵

Ebu Said Bahadır Han’ın 736/1335-1336 yılında ölümünden sonra saltanat kavgaları ile yıkılmaya yüz tutan İlhanlılar Devleti’nin kargaşa içinde geçen son yıllarında, İlkanlı Büyük Şeyh Hasan, 740/1339-1340’da, İlhanlılar coğrafyasının büyük bir bölümünde bir asır hüküm sürecek olan İlkanlı (Celayirli) Devleti’nin temellerini atmıştır.

Büyük Şeyh Hasan’ın, 757/1356 yılında ölümü üzerine tahta çıkan Uveys Bahadır Han, saltanatında İlkanlı (Celeyirli) Devleti siyasi ve askeri bakımlardan en güçlü dönemini yaşamıştır. Farsça kaynaklarda yer almamakla birlikte Sultan Uveys’in, Anadolu’da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti ile siyasi ilişkiler içinde olduğu karşılıklı mektuplaşmalar ve Şehirlerin Sultanı-Sultanların

² Reşîdeddîn Fazlullah, `İbn-i İmadu’d-devle Hemedânî, *Câmiu’t-tevârih*, I-II, neşr. Behmen Kerimî, Tahran, 1374 hş., I/47.

³ Reşîdeddîn, *Câmiu’t-tevârih*, I/57 .

⁴ Makrîzî, Ahmed b. Ali, *Kitâbus’-Sülûk li Ma`rifeti Duvelu’l-mülûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu’l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973, XI/877; Bakıhanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem*, neşr. Abdülkerim Alizade, Bakü, 1970, s.82; Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892, I/25; Lane Poole, Stanly, *Düvel-i İslamiyye*, Westminster 1893, çev. Halil Edhem, İstanbul, 1927, s.391; Muhammed Hasan Han, *İtimadu’s-saltana, Mirâtu’l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddis, Tahran, 1366-1368 hş., I/62; İbn-i Kerbelâî, Hâfız Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu’l-cinân ve Cennâtu’l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el- Karâî , Tahran, 1344 hş., I/523; Veliyev, Mehmed Hesen, *Azerbaycan*, Bakü, 1993, s.391; Memmedov, Nadir, *Azerbaycan Yer Adları*, Baku, 1993, s.164.

⁵ Yakubovski, A. Yu, *Altınordu ve Çöküşü*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, Ankara, 1976, s.191; Grousset, René, *L’Empire des Steppes*, Paris, 1939, çev. M.Reşat Uzmen, İstanbul, 1996, s.191; Barthold, T.T.H. *Dersler*, s.306; Güngör, *Tarihte Türkler* s.137.

Şehri Edirne'nin Fethi nedeni ile Sultan Murad tarafından Fetihname⁶ gönderilmesi de dikkate değerdir.

Sultan Uveys'in 776/1374-1375 yılında ölümünden sonra oğlu Sultan Hüseyin, feodal kabile beylerinin mücadeleleri, komşu devletlerin saldırıları ile karşı karşıya kalmış ve kardeşi Sultan Ahmed ile saltanat mücadelesinde yenilmiştir. Sultan Ahmed Celayir'in de hükümrانlığının ilk yılları saltanat mücadeleleri ile geçmiş, Timur'un ortaya çıkışı ile yeniden bir kaos ortamına girilmiştir. Tüm güçlülere rağmen mücadelesinden vazgeçmeyen ve Timur'un ölümünden sonra topraklarının önemli bir kısmını yeniden ele geçirmeyi başaran Sultan Ahmed'in 813/1410 yılında, Kara Koyunlu reisi Kara Yusuf'a yenilerek ölümü ile İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti tarihin tozlu sayfaları arasında yerini almıştır. Yaptığımız bu çalışma ile İlkanlı Devleti'nin en güçlü ve en geniş sınırlarına ulaştıran, siyasi şöhretinin yanında, bilime, güzel sanatlara, bilim adamı ve sanatkârlara olan ilgisi ve desteği ile de tanınan Sultan Uveys Bahadır Han dönemini siyasi açıdan incelemeye çalıştık. O, çağdaşı olan sultanların bir adım önüne geçmeye çalışmıştır. Tebriz'e girişini Hz. Muhammed'din Mekke'ye girişi ile eş değer tutmuş, sultanlığını dönemin cosmos lideri olarak lanse etmeye çalışmıştır.

2. UVEYS BAHADIR HAN'IN İLKANLI (CELAYİROĞULLARI) DEVLETİ'NİN TAHTINA ÇIKIŞI VE TEBRİZ'İN FETHİ

Muizzed-din Uveys b. Şeyh Hasan Noyan b. Emir Hüseyin Küregen Noyan b. Akbuka Noyan b. İlkan Noyan, Emir Şeyh Hasan Celayir'in Dilşad Hatun'dan

⁶ Feridun Ahmed Beg'e göre Sultan Murad, Develi Beg isimli bir elçisini, bir dostluk ve işbirliği mesajı ile ve değerli hediyelerle Sultan Uveys Bahadır Han'a göndermiş ve ondan Arap ve Acem Padişahı diye bahsetmiştir. Sultan Uveys ise 763 h. tarihinde Tebriz'den Sultan Murad Han'a gönderdiği mektupta; "*Sultan Murad'ın tahta çıkmasından sonra Karamanoğulları'nın Anadolu'da ihtilaf ve kargaşa çıkardıklarını duyduğunu, bunun üzerine bir yarlıg çıkararak Karaman hâkiminden kendileri ile daha önceleri yapılan anlaşmaya⁶ uymasını ve muhalefete kalkışmamasını istediğini, Sultan Murad Han'ın küffar memleketlerinde fetihlerde bulunduğunu bu nedenle Anadolu'da çıkacak kargaşaların düşmanın eline fırsat vereceğini ifade etmiş Sultan Murad'a küffarla mücadelesinde kendisinin de her türlü yardıma hazır olduğunu söylemiştir. Ayrıca Sultan Uveys, kendi bölgesinin ürünlerinden olan çok miktarda kumaş, bir kaç halı, bir adet hünkâr otağı ve diğer hediyeleri taşıyan bir kervanı yola çıkardığını, yine ayrıca **Suğat** ve **Bilig Bey** adındaki elçilerinin de padişaha mahsus hediyelerle gönderildiklerini*" belirtmiştir. Feridun Ahmed Beg, *Mecmûâ-i Münşeâtü's-selâtin*, I-II, İstanbul, 1274 h., I/91-95; Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, I-V, yay. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, I/230.

739/1338'de⁷ doğan en büyük oğludur.⁸ 757/1356 yılının recep ayında⁹ babası Şeyh Hasan Celayir'in ölümünden sonra, hatun, şehzade¹⁰, emir ve devlet erkânının katılımı ile İlkanlılar (Celayıroğulları) Devleti tahtına oturdu.¹¹ Genç Sultanın

⁷ İkbâl, Âştiyânî Abbas, *Târîh-i Moğûl u Evâyl-i Eyyâm-i Teymûrî*, Tahran 1312 hş., s.456; Vekilî, Seyyid İsmail, *Azerbaycan*, I-II, Tebriz , 1362 hş., s.250.

⁸ Semerkandî, Devletşâh, *Tezkirtu 'ş-suérâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş., s.287; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/239; Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892, III/654; Huart, Clement, *Histoire de Bağdat*, Paris, 1901, s.12; Terbiyet, Muhammed Ali, *Danışmandan-i Azerbaycan* , Tahran, 1314 hş., s.56; Browne, Edward G. A., *Literary History Of Persia* , I-IV, Cambridge, 1969, III/172; Râzî, Abdullah, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, Tahran ,1334 hş., s.335; Âzzâvî , Abbas, *Târîhu 'l- İrâk Beyne 'l-ihtilâleyn*, I-III , Bağdad, 1936-1939, II/81; Ganî, Kasım , *Târîh-i Âsr-i Hâfız*, I-II, Tahran , 1340 hş., I/30; Beyani, Şirin, *Târîh-i Âl-i Celayir*, Tahran , 1345 hş., s.33.

⁹ el-Eherî, s.175; İbn-i Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *el-İber*, Farsçaya çev. Âbdu'l-Muhammed Âyetî, (Târîh-i İbn-i Haldûn I-VI) Tahran, 1375 hş., IV/793; İbn-i Tağrıberdî, Cemaleddin Ebi'l-Mahâsin Yusuf, *el-Menhelu 's-sâfi ve 'l-mustevfi bād el-vâfi*, I-III, neşr. Muhammed Emin Sa'îd Âbdu'fettah Âsûr, Kahire, 1956-1984, III/117; Âbrû, Lutfullah Hâfız, *Zeyl-i Câmîu 't-tevârîh-i Reşîdî*, neşr. Hânâbâ Beyânî, Tahran, 1317 hş., s.232; Semerkandî, *Matlâu 's-sâdeyn*, I/310; Makrîzî, Ahmed b. Alî, *Kitâbus 'sulûk li Mârifeti Duvelu 'l-mulûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu'l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973, VII/27; Mîrhând, Muhammed Seyyid Burhaneddin Hâvendşâh Belhî, *Târîh-i Ravzatu 's-safâ I-XII*, neşr. Abbas Pervîz, Tahran, 1338 hş., V/570; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/238; Kazvînî, *Lubbu 't-tevârîh*, s.258; İbn-i Kerbelâî, I/335; Bakıhanov, s.74; Howorth, III/654; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.13; Ğanî, I/120; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/81; Beyânî, s.33; Fâikî, İbrahim, *Azerbaycan Der Mesîr-i Târîh-i İrân*, I-II, Tebriz, 1375 hş, I/490; Zerrînkûb, Âbdulhuseyn, *Donbâle-i Rûzgârân-i İrân*, Tahran, 1375 hş., s.258

¹⁰ Âskallânî, (Âskallânî, Şahabe'd-dîn ibn-i Hâcer, *ed-Dureru 'l-kâmine fi 'Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Cād el-Hak, Kahire, 1966, II/448) ve Minorsky, V., "Üveys", *İA*, VIII/133-135, Sultan Uveys'in Sultan Hüseyin adında ölen bir kardeşinin bulunduğunu ve Şeyh Hasan'a onun halef olduğunu, ancak onun ölümü ile bütün iktâ'ların Sultan Uveys'te birleştiğini belirtmiştir. Fakat Sultan Uveys'in Hüseyin adında bir kardeşinin olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

¹¹ Sâvecî, *Divan*, s.544; Âbrû, *zeyl*, s.232; Semerkandî, *Matlâu 's-sâdeyn*, I/311; Mîrhând, V/570; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/239; Kazvînî, *Lubbu 't-tevârîh*, s.258; Naḥcevanî, Hâc Huseyn, *Mevâddu 't-tevârîh*, neşr. Edebiyye Kitabevi, Tahran,1343 hş, s.32.; el- Eherî, Ebubekr el-Kutbî, *Târîh-i Şeyh Uveys*, neşr. J. B. Van Loon, Lahey, 1954, s.182; Sâvecî, Selmân, *Divan*, neşr. Mansûr Muşfik, Tahran, 1336 hş., s.544; Semerkandî, Kemalü'd-dîn Âbdurrezzâk, *Matlâu 's-sâdeyn ve Mecmâu 'l-bahreyn*, c.I, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1372 hş., I/372; Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Târîh-i Habîbu 's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, I-IV, neşr. Muhammed Debîrsiyâkî, Tahran, 1362, hş.,

çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kestirdiği sikkelerde adı, “*es-sultanu'l-Âlim el-Âdil Sultan Uveys Bahadır Han*” ve “*es-sultanu'l-Âzam Şeyh Uveys Bahadır Han*” olarak yazılmıştır.¹²

Genç sultanın tahta çıktığı ilk aylarda, Dicle Nehri'nin taşması sonucunda, Bağdad, büyük bir afetle karşı karşıya kaldı.¹³ Sultan Uveys, yaşanan felaketin izlerini silmeğe ve harabeye dönen Bağdad'ın yeniden imarı ile meşgul oldu. Diğer yandan da bölgede kaybolan İlkanlı Devleti'nin üstünlüğünü yeniden tesis etmek ve Tebriz'i ele geçirmek için 759/1357-1358 yılında büyük ve teçhizatlı bir ordu ile Azerbaycan'a yöneldi.

3. TEBRİZ ve ÇEVRESİNDEKİ SİYASİ DURUM

Çobanlı Melik Eşref, İlkanlı'lar (Celayiroğulları) Devletindeki taht değişikliğini fırsat bilerek Azerbaycan'da hâkimiyet kurmuş, halkı baskı ve zulüm ile yönetiyordu. Onun bu diktatörce yönetiminden kurtulmak isteyen Azerbaycan'ın önde gelen din âlimleri, kadıları ve bilim adamları çareyi Tebriz'i terk ederek komşu devlet hükümdarlarına sığınmakta aramışlardı. Bu sığınmacıların dikkat çekenlerinden biriside, Tebriz kadısı Muhiye'd-dîn Berdâî idi. O, Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren Altınordu Devleti hükümdarı Canı Beğ Han'ın başkenti Saray'a gitmişti. Muhiye'd-dîn Berdâî, Canı Beğ Han ve devlet erkânının da katıldığı bir toplantıda Melik Eşref'in Azerbaycan'da halka yaptığı zulüm ve baskıları anlatarak, bu zulmün önüne geçmelerini istedi.

Canı Beğ ve Altınordu devlet erkânı, görünürde Melik Eşref'i ve yaşattığı baskı ve zulmü ortadan kaldırmak gerçekte Tebriz de yeniden Altınordu hâkimiyetini sağlamak ve bölgedeki ekonomik ve siyasi üstünlüğü ele geçirmek

---

III/239; Ğaffârî, Kadı Ahmed Kazvîni, *Târîh-i Cihân-ârâ*, neşr. Muctebâ Minovî, Tahran, 1343, hş., s.216; Kazvîni, Yahya b. Abdullatif, *Kitab-i Lubbu't-tevârîh*, tıpkıbasım, Tahran, 1363 hş., s.258; İbn-i Kerbelâi, Hâfız Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu'l-cinân ve Cennâtu'l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el- Karâî , Tahran, 1344 hş., I/335; Muhammed Hasan Han, *İtimadu's-saltana, Mirâtu'l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddîs, Tahran, 1366-1368 hş., I/635; Blochet, Edwin, *Catalogue des Manuscrits Persans de la Bibliotheque Nationale*, I-IV, Paris, 1905- 1912, III/219; Bakıhanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem* , neşr. Abdulkerim Alizade, Bakü, 1970, s.74; Sümer, Faruk, “Anadolu'da Moğollar” , *SAD* I/1969, s. 1-147, Ankara, 1970,I/107

¹² Tabatabâi, Seyyid Cemal Torâbî, *Sikkehâ-yi Şâhân-i İslâmî-yi İrân*, Tahran, 1350 hş., s.115-119; Ziya, Ahmed, *Meskûkât-ı İslâmiyye Takvimi*, İstanbul, 1910, s.97-98; Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katoloğu*, I-II, İstanbul, 1976, II/829.

¹³ Huart, s.13; Âzzâvî, II/83

amacıyla, 758/1356-1357'de büyük bir ordu ile Saray'dan hareket ederek Bakü Derbendi üzerinden Tebriz'e yöneldi.¹⁴

Melik Eşref, Canı Beğ Han'ın Tebriz'e yöneldiği haberini almasına rağmen mücadele yolunu seçmek yerine bütün aile efradı ve hazinelerini de alarak bölgeden uzaklaştı. Fakat çok geçmeden Canı Beğ Han'ın askerleri tarafından yakalandı ve Tebriz'e getirilerek Canı Beğ Han'ın emri ile öldürüldü (758/ 1356-1357).¹⁵

Canı Beğ, Tebriz'i alıp bölgede siyasi üstünlüğü sağladıktan sonra oğlu Berdi Beğ'i naibi olarak 50 bin kişilik bir ordu ile Azerbaycan'ın yönetimine bıraktı ve Deşt-i Kıpçak'a geri döndü. O, herhangi bir karışıklığa fırsat vermemek için de Melik Eşref'in oğlu Timurtaş'ı ve kızı Sultan Baht Hatun'u da yanına alarak Saray'a götürdü. Ancak Berdi Beğ, çok geçmeden babası Canı Beğ'in hastalandığı haberi üzerine başkent Saray'a gitti. Giderken de Çobanlı hanedanından Ahi Cuk'u kendi naibi olarak Tebriz ve Azerbaycan'ın yönetimine getirdi.¹⁶

¹⁴ Fasîh-i Havâfi, Ahmed b. Celaleddin Muhammed, *Mucmel-i Fasîhî*, I-III, neşr. Mahmud Ferruh, Meşhed, 1341 hş., III/88; Mustevfi, Zeynu'd-dîn b. Hamdullah Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, neşr. İrec Afşâr, Tahran, 1372 hş. , s.57-59; Âbrû, *zeyl*, s.232-233; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/312; Mîrhând, V/566-567; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/75; Bakıhanov, s.74; Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924, s.68; Ğanî, I/152; Âzzâvî, II/95-96; Yakubovski, A.Yu, *Zolotoya Orda*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, (Altınordu Ve Çöküşü), Ankara, 1976, s.159-160; Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, c.1, İstanbul, 1953,s.460; Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, c.1, Ankara,1984, s.40-41; Vekîlî, s.249

¹⁵ İbn-i Haldûn, IV/793; Fasîh-i Havâfi, III/88; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.59-63; Âbrû, *zeyl*, s.233-235; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/312-315; Mîrhând, V/567-568; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/236-239; Bakıhanov, s.74; Spuler, Bertold, *Die Mongolen In Iran*, Göttingen, 1939, çev. Cemal Köprülü, (İran Moğolları), Ankara, 1957, s.153-154; Yakubovski, *Altınordu ve Çöküşü*, s.160; Ğanî, I/152; Âzzâvî, II/96-97; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Vekîlî, s.250; Smith, John M., "Djalayir- Djalayirid", *EI*, II/ 401-402; Yıldız, Hakkı Dursun "Karakoyunlular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1986-1989, VIII/443; Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul, 1999, I/3

¹⁶ İbn-i Haldûn, IV/793; İbn-i Tağrîberdî, *el-Menhelu's-sâfi*, III/117; Fasîh-i Havâfi, III/88; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.64; Âbrû, *zeyl*, s.236; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/315; Mîrhând, V/569-570; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/75-76; Bakıhanov, s.74; Howorth, III/654; Ğanî, I/152-153; Âzzâvî, II/96; Beyânî, s.34; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Vekîlî, s.250; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490

4. TEBRİZ'İN FETHİ

Ahi Cuk, Sultan Uveys'in Azerbaycan'a harekât ettiğini öğrenince ona karşı koymak için bir ordu ile Tebriz'den çıkarak Suntay Dağı civarına geldi. 759/1357-1358'de (Haziran 1358) iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Ahi Cuk'un kuvvetleri Sultan Uveys'in ordusunun sol kanadını oluşturan Uyratlı askerlerini bozguna uğrattı. Sultan Uveys'in kuvvetleri ise Ahi Cuk'un ordusundaki Çobanlı (Sulduz) kuvvetlerini bozguna uğrattı. İki tarafın ordusu da geceyi geçirmek ve toparlanmak için kendi karargâhlarına çekildiler. Sabahın ilk ışıkları ile savaşın tekrar başlaması beklenirken, Ahi Cuk ve kuvvetleri savaş meydanını terk ederek Tebriz'e doğru kaçmaya başladı. Ahi Cuk, hayatta kalan çok az bir kuvvetle Tebriz'e sığınmayı başardı. Fakat bu duruma bir son vermek isteyen Sultan Uveys, Tebriz'i kuşattı. Ahi Cuk, çaresizlik içinde kuşatma altındaki Tebriz'i terk ederek Nahcivan tarafına kaçtı. Sultan Uveys, babasının¹⁷ ve kendisinin hayalini kurduğu İlhanlı Devletinin varisi olmak ve küllerinden daha güçlü ve daha büyük bir devlet kurmak için ilk adım olan Tebriz'e girdi¹⁸, 759/Temmuz 1358' de İmaret-i Reşidi'de (Rub-i` Reşidi) gösterişli bir törenle tahta oturdu, hâkimiyet alameti

¹⁷ Şeyh Hasan Noyan, (Tacü'd-dünya ve'd-din Şeyh Hasan Noyan b. Emir Hüseyin b. Akbuka b. İlkan Noyan) Celayiroğulları veya diğer adıyla İlkanlılar Devleti'nin kurucusudur. (Bkz.; Āskalānī, *ed-Durur'l-kāmine*, II/96; Sami, III/1828; Lane Poole, Stanly, *The Mohammadian Dynasties*, Westminster, 1893, çev. Halil Edhem, (*Düvel-i İslamiyye*) İstanbul, 1927, s.391; İkbâl, s.455-456; Azzâvî, II/76-77; Beyânî, s.31; Dihhudâ, "Hasan-i Bozorg", *Luğatnâme*, XIX/585; Meşkûr, M. Cevâd, *Târîh-i İrân-zemîn*, Tahran, 1372 hş., s.243; Zerrinküb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.258; Rûdgâr, Kanbarâli, *ez Beynu'n-nehreyn ta Maverâu'n-nehir*, Tahran 1376 hş., s.53). Celayiroğulları Devleti, 740/1339-1340 yılında Bağdad'da bağımsızlığını ilan ederek İlhanlı Devleti'nin varisi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Anne tarafından bir İlhanlı şehzadesi (İlhanlı Devleti hükümdarı Ergun Han'ın kızı Olcatay Hatun'dan 704/1304-1305 yılında doğmuştur. Bkz., Fasîh-i Havâfî, III/13; Ğanî, I/19) olması nedeni ile kendisinin Cengiz Han neslinden olduğunu ve kurduğu İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ni de İlhanlı Devletinin devamı olduğu dönemin kaynakları tarafından doğrulanmaktadır. (Bkz.; el-Eherî, s.155; Ğiyâsî, Abdullah b. Fethullah, *Târîhu'l-Ğiyâsî*, neşr. Marianne Schmid Dumont Freiburg, 1970, s.24; Ğaffârî, *Târîh-i Cihân-ârâ*, s.215; Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Sahâyifu'l-ahbâr*, I-III, çev. Şair Ahmed Nedim, İstanbul, 1285 hş., III/6; Kazvînî, Muhammed, " Hâfız u Sultan Ahmed-i Celayir", *Mecelle-i Yâdgâr*, yıl 1, sayı 1 Tahran, Ağustos 1944, s.7-12; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.459). Bu düşünce doğrultusunda kendisi ve oğlu Şeyh Uveys kendilerini İlhanlı Devletinin varisi oldukları ve küllerinden daha güçlü ve daha büyük bir devlet kurma amacına yaşamlarını adanmışlardır.

¹⁸ "Tebriz şehri Sultan Uveys'in mübarek adımını basmasından dolayı Peygamber'in gelişi ile Mekke'nin çıktığı makama çıktı ve sefa ile doldu." Bkz.: Sâvecî, *Divan*, s.369

olarak sikke kestirip, hutbe okuttu.¹⁹ Sultan, kendisine biat eden emirleri değerli hediyeler ve hilâtlelerle ödüllendirdi. Ancak emirlerden bir grup, ihanet ederek Sultanı öldürmek istedilerse de bu emirlerden kırk yedisi yakalanarak öldürüldü²⁰. Hayatta kalan bir grup emir de Ahi Cuk'a katılmak üzere Nahcıvan taraflarına kaçıp, onun etrafında toplandılar, birlikte Karabağ'a gittiler.

Sultan Uveys, kendisi aleyhine şekillenmekte olan bu tehlikeli durumu ortadan kaldırmak amacıyla, Emir Ali Pilten'i güçlü bir ordu ile Karabağ'a gönderdi. Fakat Karabağ'da ki Türkmen beyleri ve askerlerinin katılımlarıyla da güçlenen Ahi Cuk, Verd deresi civarında Ali Pilten'in komutasındaki İlkanlı (Celayıroğulları) ordusuna saldırdı ve onları büyük bir mağlubiyete uğrattı. Bu mağlubiyet üzerine, Sultan Uveys, dağılan kuvvetlerini yeniden toparlamak amacıyla Ahi Cuk tarafından gelebilecek ani bir saldırı ihtimalini de göz önünde bulundurarak Tebriz'den hareket ederek yoğun kar yağışı ve soğuk altında Suntay Dağı'nı aşarak Bağdad'a çekildi burada bir savunma hattı oluşturdu.²¹

Sultan Uveys'in Bağdad'a çekilmesinden yararlanan Ahi Cuk ve müttefikleri kaybettikleri Tebriz'e geri döndüler. Ahi Cuk, Kutluğ Şah Yaralu adlı emirini Sultan Uveys'i takibe gönderdi. O, Merağa'ya kadar takipte kaldı ise de herhangi bir sonuç alamadan geri döndü.²²

¹⁹ İbn-i Haldûn, IV/793; el-Eherî, s.181-182; Fasîh-i Havâfi, III/90; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s. 66-67; Âbrû, *zeyl*, s. 236-237; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/570-571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s. 258-259; Bakıhanov, s. 74-75; Howorth, III/654-655; Lane Poole, *Düvel-i İslamiyye*, s.391; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.14; İkbâl, s.456; Ğanı, I/111; Âzzâvî, II/97-98; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kuliyev, C.B., "Djalair", *ACE*, Bakü 1987, X/410; Vekîlî, s.251; Yıldız, VIII/443; Meşkûr, s.243; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490; Sümer, *Şahis Adları*, I/311.

²⁰ el-Eherî, s.182; Fasîh-i Havâfi, III/91; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.67; Âbrû, *zeyl*, s. 237; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Deguignes, Joseph, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umumisi*, I-VIII, Paris, 1756-1758, çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul, 1923, VI/78; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490.

²¹ İbn-i Haldûn, IV/793; el-Eherî, s.182-183; İbn-i Tağrıberdî, *el-Menhelu's-sâfi*, III/117; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.67-68; Âbrû, *zeyl*, s.237; Fasîh-i Havâfi, III/90-91; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Deguignes, VI/78; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Zeyneloğlu, s. 70; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Beyânî, s.34; Vekîlî, s.251; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134

²² el-Eherî, s.183; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.68; Âbrû, *zeyl*, s.238; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/317

Muzafferî Devleti hükümdarı Emir Mübarizeddin Muhammed Muzaffer²³,(Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerinde İncü hanedanını mağlup ettikten sonra) Azerbaycan ve Tebriz’i ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Sultan Uveys Bahadır Han’ın Bağdad’a çekildiğini ve Ahi Cuk’un Tebriz’i ele geçirdiği haberini öğrenince 760/1359 yılında kalabalık bir ordu ile Sultaniye’den Tebriz’e yöneldi. Aynı yıl Ahi Cuk ve Muhammed Muzaffer arasında Verzigân bölgesinde yapılan savaşta Ahi Cuk yenilerek kaçtı. Muhammed Muzaffer kazandığı bu galibiyetle Tebriz’i ele geçirdi, bölgede hâkimiyet sağlayıp, ticaret yollarının kontrolünü²⁴ ele geçirdi. O, etrafa fetihnameler göndererek, kendi adına hutbe okuttu.²⁵

Bağdad’da bulunan sultan, Tebriz’de yaşanan bu gelişmeler üzerine bölgenin tek hâkimi olma fırsatını tekrar ele geçirmek için vakit kaybetmeden, Emir Muhammed Muzaffer’in üzerine hareket etti. Tebriz’i sadece bir hafta²⁶ kontrolüne alan Muzaffer, İlkanlı (Celayıroğulları) ordusunun yaklaştığı haberini alır almaz kuvvetlerini takviye etmek ve gerekli hazırlıkları yapmak için acele ile Tebriz’i terk etti²⁷, İsfahan’a ulaştı. Sultanlık için savaş meydanlarında kan ve ter akıtan Emir Muzaffer, kaderin garip bir cilvesi olarak saltanat ateşi ile isyan eden oğulları

²³ İbn-i Tağrıberdî, (*el-Menhelus’-sâfi*, III/117) Şah Şücâ’ olduğunu söylemiştir. Ancak bu doğru değildir.

²⁴ İlhanlılar döneminde Gazan Han’dan itibaren ülkenin dört bir tarafı özellikle Tebriz, Sultaniye ve Bağdad doğu ile batı arasındaki en önemli ticaret merkezleri durumunda idiler. Bu nedenle ticareti korumak ve geliştirmek amacıyla da İlhanlı devlet teşkilatında özel birimler kurulmuş ve bunlar İlkanlı ve Çobanlı siyasi hâkimiyetleri döneminde de herhangi bir değişikliğe uğratılmamıştır. Bkz.; Togan, A.Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA*, II/91-118; Beyani, s.166; Mirza Bala, “Erdebil”, *İA*, IV/290.

²⁵ el-Eherî, s.183; İbn-i Haldûn, IV/793; Şabânkarâî, s.318; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.69; Kutbî, s.76-78; Âbrû, *zeyl*, s.238; Fasîh-i Havâfi, III/92; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/320-321; Mîrhând, IV/504-505; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.222; Müneccimbaşî, III/14; Vezîrî, Ahmed Ali Han, *Târîh-i Kirmân*, I-II, neşr. Bâstânî-yi Pârîzî, Tahran, 1375 hş., I/514; Howorth, III/695-696; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Ğanî, I/154; Beyânî, s.35; Vekîlî, s.250; Fâikî, *Azerbaycan*, I/491

²⁶ Mîrhând, (IV/505), Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292, Howorth, (III/696), iki ay; Beyânî, (s.35), dört ay kaldığını belirtir.

²⁷ Muhammed Muzaffer’in Sultan Uveys’e karşı koymadan Tebriz’i terk etmesinin nedeni, ona münecimlerin o yıl içinde güzel yüzlü, uzun boylu bir gençten büyük bir bela geleceğini söylemeleri idi. Muhammed Muzaffer de bu özelliklerin Sultan Uveys’te toplandığı ve bu belanın kendisine ondan geleceği düşüncesi ile Tebriz’i terk etmiş ve Şiraz’a dönmüştü. Bkz.: Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.69-70; Âbrû, *zeyl*, s.238; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/322; Mîrhând, IV/505; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292-294; Ğanî, I/155; Fâikî, *Azerbaycan*, I/492

(Şah Şücâ` ve Şah Mahmud) tarafından gözlerine mil çekilip yayının kirişi ile boğularak öldürüldü.²⁸

Muhammed Muzaffer cephesinde bu gelişmeler yaşanırken onun önünden kaçıp Kaban'a giderek, devrin önde gelen kanaat önderlerinden Sadreddin Kabani'ye sığınan Ahi Cuk ve yandaşı emirler, ondan kendileri için arabulucu olmasını ve Uveys'in kendilerini bağışlamasını istediler. Kabani'nin ricasını geri çevirmeyen Sultan, adı geçen emirlerin vakit kaybetmeden huzuruna gelmelerini ve biat etmelerini istedi.

Ahi Cuk, Tebriz'e gelerek sultana biat etti fakat kısa bir süre sonra siyasi ihtiraslarına yenik düşerek, Emir Ali Pilten, Hâce Celaleddin Kazvîni ve diğer bir grup emirle beraber Sultan Uveys'i ortadan kaldırmayı düşündü. Fakat durumdan haberdar olan Sultan Uveys, bu emirlerin yakalandıkları yerde öldürülmelerini emretti(760/1359).²⁹

Tebriz'in fethi ve Ahi Cuk'un öldürülmesinden sonra Celayiroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahası, kuzey ve kuzey-doğuda Hazar denizi kıyıları ile Sultaniye'ye kadar genişledi. Uveys, başkenti Bağdad'dan tekrar Tebriz'e taşıdı³⁰.

Sultan Uveys 761/1359-1360) yılı başlarında kardeşi İlkan'ın oğlu Ebu İshak'ı, Emir Veli'nin yönetiminde bulunan Rey'in fethi ile görevlendirdi. Fakat Ebu İshak, bu görevlendirmenin amcası Uveys'in kendisini oradan kaldırmak istediği yönünde bir düşüncesi olduğu korkusuna kapıldı. Bu nedenle kaçarak Basra'ya gitti ve oranın hâkimi Arab Affan'a sığındı. Uveys, bu gelişme üzerine saray mülazımı Hâce Nasır Hadim'i Basra hâkimi Affan'a göndererek, Ebu

²⁸ Şabânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Mecmau'l- ensâb*, neşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis, Tahran, 1376 hş., s.319; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.69-70; Kutbî, Muhammed, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran. 1364 hş., s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s. 238-239; Fasîh-i Havâfi, III/92; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/322-325; Mîrhând, IV/505-510; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/292-294; Howorth, III/696; Zeyneloğlu, s. 70; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/98-99; Ğanî, I/154; Bosworth, C. E., *The Islamic Dynasties*, Edinburgh , 1967, s.162; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Vekîlî, s.250-251; Fâikî, *Azerbaycan*, I/491

²⁹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.70; Âbrû, *zeyl*, s.238; Fasîh-i Havâfi, III/92-93; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Bakihanov, s.75; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Âzzâvî, II/99; Râzî, s.338; Beyânî, s.35-36; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Şahıs Adları*, I/311

³⁰ İkbâl, s.456-457; Âzzâvî, II/99; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.441; Beyânî, s.35; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Kâreng, Âbdulâlî, *Âsâr-i Bâstânî-yi Azerbaycan*, Tahran, 1374 hş., s.624; Vekîlî, s.251; Fâikî, *Azerbaycan*, I/492; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259.

İshak'ın ortadan kaldırılmasını istedi. Affan, Sultan Uveys'in bu isteğini yerine getirerek Ebu İshak'ı öldürdü.³¹

761/1360 yılı kışını Ucan'da geçiren Sultan Uveys, babası Büyük Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra Celayıroğulları'nın hâkimiyet sahasından çıkan Ahlat'ı tekrar kendisine bağlamak hem de bölgede kendisi aleyhine kurulan ittifakı³² ortadan kaldırmak amacıyla 762/1360-1361 yılında Aladağ tarafına sefere çıktı. Sultan Uveys'in üzerine geldiğini öğrenen Ahlat hakimi Hızır Şah, sultana itaatini bildirerek İlkanlı'ların (Celayıroğulları) hâkimiyetine girdi.³³ Sultan, bu gelişme üzerine bölgede daha fazla kalmayarak sütanesi Mahdum Şah Yemaçe Hatun'un evlilik töreni için Tebriz'e döndü.³⁴

³¹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.72; Âbrû, *zeyl*, s.239; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/333; Mîrhând, V/572; Âzzâvî, II/80; Beyânî, s.36

³²Şeyh Hasan Celayir'in ölümünden sonra yaşanan otorite boşluğundan yararlanan Hızır Şah Ahlat'ta yönetimi ele geçirmişti. 761/1360 senesinde Altınordu Devleti hükümdarı Canı Beğ Han'ın Tebriz'i ele geçirmesinden sonra beraberinde götürdüğü Çobanlı Melik Eşref'in oğlu Timurtaş, Deşt-i Kıpçak'taki iç karışıklıktan yararlanarak serbest kalmış, bir süre sonra Ahlat'a gelerek Ahlat hakimi Hızır Şah'a sığınmıştı. Hızır Şah ile beraber Uveys'i ortadan kaldırmak istiyordu.

³³Hızır Şah, Sultan Uveys'in sefere çıktığı haberi üzerine Timurtaş'ı yakalayarak öldürttü. Kesik başını Sultan Uveys'e gönderdi. Uveys, Hızır Şah'ı bu hizmetinden ötürü değerli hediyelerle ödüllendirerek Ona "Hızır Şah Koç" unvanını verdi. Timurtaş'ın kesik başını da Çobanlı saltanatını yeniden canlandırma hevesini taşıyanların ümitlerinin kalmaması için Tebriz'e göndererek (762/1360-1361) teşhir ettirdi. Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.71-72; Âbrû, *zeyl*, s.238-239; Fasîh-i Havâfî, III/93; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/332-333; Mîrhând, V/572; İkbâl, s.425; Ganî, I/60; Beyânî, s.36; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s.125; Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s.59

³⁴Sultan Uveys 762/1360-1361 yılının sonlarına doğru sütanesi Mahdum Şah Yemaçe Hatun'u, saray mülazımlarından olan Süleyman Şah ile evlendirdi. Mahdum Şah Yemaçe Hatun, Sultan Uveys'i üzerinde yaptırım gücü vardı. Bu nedenle emirler ve saray efradı tarafından büyük saygı görüyordu. Süleyman Şah bu evlilik ile "Atabeg" ünvanı ile anılmaya başlandı ve Sultan Uveys tarafından *emîru'l-umeralık* (beylerbeyi) makamına getirildi. Yemaçe Mahdum Şah, 1361 yılı sonlarında Hac hazırlıkları için Bağdad'a gitti. Bağdad'da bir yıl kalarak burada hayır işleri ile uğraştı, Bağdad'da büyük bir medrese inşa ettirdi. Ardından da Mekke'ye gitti. Sultan Uveys, Mahdum Şah Yemaçe ile Mekke emiri Acalan'a değerli hediyeler ve Kâbe'ye konulmak üzere altın kandiller göndermişti. Acalan, Sultan Uveys'in hediyelerinden oldukça memnun oldu ve Mekke başkadısı Ebu'l-Fazl Nevîri'ye Sultan Uveys'in adının hutbelerde okunması emrini verdi. Bkz.: Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.73; Âbrû, *zeyl*, s.239; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/333-334; Mîrhând, V/572; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Howorth, III/656; Âzzâvî, II/104; Beyânî, s.50.

5. ŞİRAZ'IN FETHİ ve MUZAFFEROĞULLARI DEVLETİ'NİN İLKANLI'LAR DEVLETİ'NE BAĞLANMASI

İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin Tebriz ve Bağdat merkezli Azerbaycan ve Irak-ı Arabî'da ki hâkimiyetinin güçlendiği bu dönemde, Şiraz, İsfahan, Kirman, Eberkuh ve civar bölgelerde kurulan Muzafferoğulları Devleti'nde saltanat mücadeleleri devam etmekteydi.

760/1358-1359 yılında Şah Şücâ', kardeşi Şah Mahmud ile beraber babası Emir Mübarizeddin Muhammed Muzaffer'i ortadan kaldırmış Muzafferoğulları Devleti'nin başına geçmişti. Kardeşi Şah Mahmud'a İsfahan ve Eberkuh'un diğer kardeşi Sultan Ahmed Muzafferi'ye ise Kirman'ın idaresini vermişti. Ancak kısa bir süre sonra gözünü saltanat hırsı bürümüş olan Şah Mahmud, Şücâ''ya isyan ederek bağımsızlığını ilan etti. Kendi adına, sikke kestirip, hutbe okuttu. Şah Şücâ' bu durumu sonlandırmak için 764/1362-1363'de büyük bir orduyla İsfahan'a yöneldi. Şah Mahmud ile yaptığı savaşta kesin bir sonuç alamamakla birlikte aralarında geçici bir barış sağlandı.³⁵

Kısa süren barış döneminden sonra sultanlık sevdasından kopamayan Şah Mahmud, hayallerine kavuşmanın yolunu Sultan Uveys'ten yardım istemekte buldu. Bu kararını uygulamak için de Uveys'e elçi göndererek³⁶; kardeşi Şah Şücâ''nın İsfahan'ı ele geçirmesi durumunda Tebriz'i ele geçirip, İlkanlı (Celayiroğulları) Devletini yıkacağını ve Sultan Uveys'in kendisine yardım etmesi halinde Muzafferi Devleti'nin başkenti Şiraz'ı, onun adına fethedeceğini ve İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ne tabii olmayı vaat ediyordu.³⁷

Sultan, yapılan bu teklifi, en güçlü rakibi olan Şah Şücâ''yı ve Muzafferi Devleti'ni ortadan kaldırmak için güzel bir fırsat olarak gördü. Uveys, 765/1363-1364'de Emir Ali İnak idaresinde, Akçabaşı, Satı Bahadır, Mübarek Şah Develi gibi İlkanlı (Celayiroğulları) emirlerinin, Emir Ğiyaseddin Mansur ve Salğur Şah

³⁵ Şabânkâreî, s.319; Kutbî, s.81-86; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/355-356; Mîrhând, V/510-512; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/295-296; Vezîrî, *Târîh-i Kirmân*, I/515-517; Howorth, III/697; İkbâl, s.426-427; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/192-206; Bosworth, s.162; Sâbitî, Seyyid Ali Mueyyed, *Esnâd u Nâmehá-yi Târîhî*, Tahran, 1346 hş. 338-339

³⁶ Kutbî, s.97, Âbrû, *zeyl*, s.243

³⁷ Şabânkâreî, s.319; Kutbî, s.86-87; Âbrû, *zeyl*, s.243; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/356; Mîrhând, V/512-513; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/296-297; İkbâl, s.427; Âzzâvî, II/111; Ğanî, I/206; Beyânî, s.37.

Türkmen gibi güçlü İncü emirlerin de olduğu büyük bir orduyu Şah Mahmud'a yardım için Isfahan'a gönderdi.³⁸

Şah Mahmud, Isfahan'a ulaşan İlkanlı (Celayiroğulları) ordusunu, görkemli bir törenle şehrin dışında karşıladı, her bir emire değerli taşlarla süslenmiş kılıçlar ve soylu atlar hediye etti, konaklamaları için sarayının kapılarını açtı. Ayrıca, Sultan Uveys'e gönderilmek üzere değerli hediyeler sundu. Loristan, Rey, Kaşan ve Save'deki küçük mahalli emirlerin katılımı ile de güçlenen İlkanlı (Celeyirli) ordusu, savaş için Isfahan'dan Şiraz'a doğru yola çıktı.³⁹

Diğer tarafta Şah Şücâ', yaptığı ittifaklar ile güçlenen Şah Mahmud'a yeniden bir anlaşma zemini yaratmak amacıyla mektuplar ve elçiler göndermesine⁴⁰ rağmen olumlu bir sonuç alamadı.⁴¹ Kaçınılmaz sona ulaşmak amacıyla iki tarafın ordusu 765/1364'de Şiraz'ın kuzey-doğusundaki Ser-i Çahan bölgesinde karşı karşıya geldi. Bu karşılaşmada iki taraf ordusu da kesin bir sonuç elde edemedi. Fakat Şah Şücâ' bu güçlü ve kalabalık orduyla baş edemeyeceği anlayınca, geri çekilmeye ve savunma hattını Şiraz'da kurmaya karar verdi. Şah Mahmud, Şücâ'nın takip edilerek saltanatının önündeki engelin sonsuza dek ortadan kaldırılmasını emretti. Şiraz'a ulaşan ordu şehri kuşattı ve tüm yardım yollarını kapattı. Kuşatma altındaki Şah Şücâ', daha fazla bu duruma dayanamayarak barış talebinde bulundu. Şah Mahmud, gelen bu elçilik heyetine, onun biat etmesi ve Şiraz'ı terk ederek, Eberkuh'a çekilmesi karşılığında kuşatmayı kaldıracağını ve barış yapacağını söyledi.⁴²

³⁸ İbn-i Haldûn, IV/798; Kutbî, s.87; Âbrû, *zeyl*, s.243; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/356; Mîrhând, IV/516-517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297; Howorth, III/697; İkbâl, s.427; Ğanî, I/206,240; Beyânî, s.37.

³⁹ Kutbî, s.87; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/360; Mîrhând, IV/517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297-299; Ğanî, I/207; Beyânî, s.37.

⁴⁰ Öte yandan Şah Şücâ' kardeşinin Sultan Uveys ile ittifak yaptığı haberini alınca Mevlana Muineddin Yezdi'yi, Şah Mahmud'a göndererek, Muzafferiler'in iç işlerine Celayiroğulları'nı karıştırmaması yönünde onu uyardı. Fakat Yezdi'nin Isfahan'a ulaştığı sırada Sultan Uveys'in ordusu Kaşan'a varmıştı. Bkz., Kutbî, s.87; Mîrhând, IV/517; Ğanî, I/207; Beyânî, s.37.

⁴¹ Kutbî, s.87; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/360-361; Mîrhând, V/517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/295-296; Vezîrî, *Târîh-i Kirmân*, I/517; İkbâl, s.427; Ğanî, I/208-209; Beyânî, s.37.

⁴² Kutbî, s.87-90; Fasîh-i Havâfi, III/97-98; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/361-363; Mîrhând, V/517-521; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297-299; Browne, III/168; İkbâl, s.428; Ğanî, I/211-216; Beyânî, s.38-39.

Şah Şücâ` önüne konulan şartları kabul ederek Şiraz kalesinden çıkarak Eberkuh'a hareket etti. Fakat kardeşinin sözünde durmayarak hayatına kast edeceği endişe ile daha güvenli olduğuna inandığı Kirman'a gitti.⁴³

Şiraz fatihi olmanın keyfini süren Mahmud⁴⁴, arka planda kendisi aleyhine gelişen olaylardan habersizdi. İki kardeş arasında yaşanan saltanat mücadelesinde Mahmud'un tarafında yer alan küçük kardeş Şah Yahya Muzaffer'i, Şah Şücâ`'ya, bağışlanması karşılığında kayıtsız şartsız tabi olacağını ve Mahmud'a karşı beraber mücadele edeceğini bildirdi. Bu teklif onun, yüreğinde sönmeye başlayan saltanat ateşinin tekrar canlanmasına neden oldu. Şah Şücâ` bu fırsatı değerlendirmek amacıyla hiç vakit kaybetmeden kalabalık bir ordu ile Şiraz'a yöneldi. 767/1366 yılının Zilkade (Temmuz) ayının 16'sında iki taraf arasında Şiraz yakınlarında yapılan savaşta, Şah Mahmud'un güçleri ve İlkanlı (Celayiroğulları) ordusu büyük bir hezimete uğradı. Sözde Sultan, bu hezimet üzerine Şiraz'ı terk ederek Isfahan'a çekildi. İki kardeş arasında karşılıklı gidip gelen elçiler aracılığıyla 768/1366-1367'de yaratılan uzlaşma ile Isfahan, Mahmud'a bırakılacak karşılığında ise Mahmud, Şücâ`'nın sultanlığını tanıyacak ve onun adına sikke kestirip, hutbe okutacaktı.⁴⁵

Takvim yaprakları 770/1368-1369 yılını gösterdiğinde Şah Mahmud ile Şah Şücâ`'nın arasındaki saltanat mücadelesi sona ermiş gibi gözükmesine rağmen içten içe devam etmekteydi. Her iki kardeş de sultanlığa giden yolun, güç ve kudretinin zirvesinde olan Sultan Uveys'in siyasi desteğini almaktan geçtiğini biliyorlardı. Uveys'in desteğini almak amacıyla da iki kardeş de sultanın kız kardeşine talip oldular.⁴⁶

⁴³ İbn-i Haldûn, IV/798; Kutbî, s.90-91; Fasîh-i Havâfi, III/98-99; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/372-374; Mîrhând, V/521-522; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/299; Howorth, III/698; İkbâl, s.428-429; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/218-222; Beyânî, s.39; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259

⁴⁴ Şah Mahmud zafer sarhoşluğu içinde Şiraz fatihi olmanın keyfini sürerken, dolaylı olarak bu fetihle Irak-ı Acem, Fars, Isfahan, Eberkuh, Şiraz ve diğer birçok bölge İlkanlılar Devleti'nin nüfuz sahasına katılmış oluyordu. Bkz.: Kazvîni, *Lubbu't-tevârîh*, s.275; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/111-112; Yakubovski, *Altınordu ve Çöküşü*, s.222; Ğanî, I/218; Beyânî, s.39; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Kuliyevev, "Djalair", *ACE*, X/410.

⁴⁵ Mustevfî, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.85; Kutbî, s.92-96; Âbrû, *zeyl*, s.243 Fasîh-i Havâfi, III/99; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/380-384; Mîrhând, IV/517-531; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/301-303; Howorth, III/698; İkbâl, s.429-430; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/227-248; Beyânî, s.41-42

⁴⁶ Kaynak ve araştırma eserlerinde bu hatunun Sultan Uveys'in kızı mı kız kardeşi mi olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. Semerkandî, (*Matlâu's-sâdeyn*, I/418), Mîrhând, (IV/535), isim vermeden Sultan Uveys'in kızı olduğunu belirtmişlerdir. Fasîh-i

770/1368-1369'da Şah Şücâ', sarayının saygın ve önde gelen danışmanlarından biri olan Emir İhtiyareddin Hasan Kurçi'yi, Sultan Uveys'e hitaben kaleme aldığı bir mektup⁴⁷ ile kıymetli mücevher ve hediyelerle Tebriz'e gönderdi.⁴⁸

Öte yandan Şücâ''nın bu girişiminden haberdar olan Şah Mahmud, zaman kaybetmeden, veziri Hâce Taceddin Muşiri'yi bu siyasi evliliği çözüme kavuşturması için tam yetkili kılarak Tebriz'e gönderdi.⁴⁹ Sultanın huzuruna kabul

---

Havâfi'de (III/102) ise 770 h. yılı olayları anlatılırken isim vermeden Şah Mahmud'un Sultan Uveys'in kızına talip olduğu; 771 h. yılı olaylarında ise (III/103) Şah Mahmud'un bu hatunu nikâhına geçirdiğini yazmıştır. Fakat 775 h. yılı olaylarını anlatırken bu kez "Şah Mahmud'un talip olduğu ancak evlenemediği Sultan Uveys'in kızı Dilşad Hatun ile Şah Şücâ''nın oğlu Zeynel Abidin'in evlendiği" ifadesini kullanmıştır. Ganî (I/256) ise bu hatunun Sultan Uveys'in kızı değil, kız kardeşi Döndü olduğunu yazmıştır. Beyânî (s.44) de eserinde Sultan Uveys'in kızı olduğunu, isminin Tandu (Döndü) olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kaynaklarda 802 h. yılında Sultan Uveys'in kızı Dilşad Hatun'un Sultan Ahmed Celayir ile Kayseri yakınlarında Timur tarafından esir alınarak Semerkand'a gönderildiği belirtilmiştir. İbn-i Haldûn, (IV/799) Şah Şücâ''nın kardeşi Şah Mahmud'un ölümünden sonra Döndü Hatun'u kendi oğlu Zeynel Abidin'in nikâhına geçirdiğini yazmıştır. Bu bilgiler ışığında Şah Mahmud ve Şah Şücâ''nın talip oldukları hatun büyük ihtimalle Sultan Uveys'in kızı değil, kız kardeşi Tandu (Döndü) Hatun olmalıdır.

⁴⁷Şah Şücâ', Sultan Uveys'e gönderdiği mektupta; "*Sultan günlerini zevk ve eğlence ile geçirmektedir. Bu kardeşi Sultaniye havalisine yerleşerek orada ikamet etsin. Ta ki o kardeşi (Sultan Uveys) muhaliflerden kendisine gelebilecek tehlikelere karşı huzur içinde olsun. Allah korusun eğer onun memleketlerinde ortaya bir düşman çıkarsa bu kardeşi o düşmanın bertaraf edilmesi ile uğraşsın ve saygıdeğer sultanın eğlence şarabı daima sefali olsun. Sultan vaktini zevk, sefa, eğlence ve mutlulukla geçirsin.*" diyordu. Bkz.; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417-418; Ganî, I/257; Beyânî, s.44

⁴⁸ Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417; Mîrhând, IV/533; Hândmîr, *Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, Destûru'l-vuzerâ*, neşr. Saîd Nefisî, Tahran, 1317 hş., s.253; Howorth, III/698; İkbâl, s.458; Ğanî, I/256-257; Beyânî, s.44

⁴⁹Hâce Taceddin Muşiri kendisine bu görev verilince Şah Mahmud'a "*Şah Şücâ' ile aranızda muhalefet kılıcı vardır. Ondan artık bir hayır beklememek gerekir. Fakat eğer tamamen Sultan Uveys'e sığınır ve tevazu göstererek hizmetkârlık makamına inerek bu evlilikle saltanatınız güçlenir. Eğer bu konuda bana tam yetki verirseniz ben kızı alıp İsfahan'a getirmeyi size garanti ediyorum*" dedi. Şah Mahmud ise Hâce Taceddin Muşiri'ye hak vererek onu tam yetkili vekil olarak görevlendirerek bu siyasi evliliğin gerçekleşmesi için uygun göreceği her türlü tedbiri almasını söyledi. Hâce Taceddin Muşiri, Sultan Uveys'e Şah Mahmud'un ağzından; "*Kendisini Sultan Uveys'in bendesi ve tabii olarak addediyor, kendisini desteklemesi halinde onun adına bütün Irak-ı Acem, Fars ve Şiraz'ı fethedeceğini vadediyor, ayrıca o sırada kendi tasarrufunda bulunan şehirleri de Sultan Uveys adına yöneteceğini*" bildiren bir mektup kaleme aldı. Bkz.; Semerkandî,

edilen Hacı Taceddin Muşiri, Mahmud'un hediyelerini ve mektubunu Sultana takdim ettikten sonra siyasi kıvraklığı ve etkili hitabeti ile “*Şah Mahmud'un bu evliliği yapması durumunda kayıtsız şartsız Sultan Uveys'in ve İlkanlılar Devleti'nin hâkimiyetini kabul edeceğini*” belirtti.⁵⁰

Yapılan iki teklifi de saray erkânı ve danışmanları ile değerlendiren Sultan Uveys, kız kardeşini Şah Mahmud'a vermeyi daha uygun gördü. Böylece Emir İhtiyareddin, başarısızlık ile Şiraz'a, Hacı Taceddin Muşiri ise istediğini almış olarak İsfahan'a döndü.⁵¹

771/1369-1370 yılında Celayirli melikesi gösterişli bir çeyiz ve kalabalık bir kabile ile İsfahan'a gönderildi.⁵² Şah Mahmud, yaptığı bu evlilik ile İsfahan ve Irak-ı Acem'in bir bölümünde hâkimiyetini sağladı ve 776/1375-1376'da ki ölümüne kadar İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ne tabii, gözlerden uzak, varlığı ve

---

Matlâu's-sâdeyn, I/418-419; *Mîrhând*, IV/533-534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253; Howorth, III/698; *Ġanî*, I/258.

⁵⁰Vezir Hacı Taceddin Muşiri; “*Şah Şücâ` Sultaniye'de 50000 askerle yerleşmek ve tedricen bir o kadar askeri de Azerbaycan ve Irak-ı Acem'den toplamak niyetindedir. Öyle anlaşılıyor ki o hem kızınıza hem de memleketinize göz koymuştur. Bu durum Sultan ve memleketi için bir tehlikedir. Oysa ömrü boyunca hazretlerine (Sultan Uveys) kulluk ve hizmetkârlık makamında bulunan Şah Mahmud'un amacı padişahın yardımları ile Fars, Yezd, Kirman ve Eberkuh'u da onun hâkimiyet sahasına dâhil etmektir. Zira Şah Mahmud bütün Irak memleketlerini İlkanlılar hatundan olacak şehzadeye bırakacak, böylece buralar İlkanlılar Devleti'nin bir parçası haline gelecektir. Ayrıca Şah Mahmud, Şehzade Hatun'un İsfahan'a ulaşmasından hemen sonra Şah Yahya ve Şah Mansur'un kız kardeşini Sultan için isteyerek onun nikâhına geçirmeyi taahhüt etmektedir. Bu evliliğin gerçekleşmesi ile Şah Mansur ve Şah Yahya da Sultan'ın hizmetkârları zümresinde yer alacaklardır.*” İfadeleri ile Sultan Uveys'in karar vermesinde etkili oldu. Bkz., Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/419; *Mîrhând*, IV/534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253-254; *Ġanî*, I/258-259; *Beyânî*, s.44-46.

⁵¹Uveys, Şücâ`'nın elçisi Hasan Kurçi'yi huzuruna çağırarak; Şücâ`'nın Mahmud'dan üstün olduğunu fakat bağlılık konusunda samimi olmadığını, diplomatik nezaketten uzak olduğunu, kendisine yazdığı mektupta kibir ve gurura kapıldığını “*sevgili kardeşim*” şeklinde hitapta bulunduğunu belirterek “*Ben kardeşe kız vermem köle ve hizmetkâra veririm*” ifadeleri ile kararını açıkladı. Bkz., Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/420-421; *Mîrhând*, IV/534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.254-255; *Ġanî*, I/259-260; *Beyânî*, s.46

⁵²Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.85-86; Kutbî, s.97; Âbrû, *zeyl*, s.243; Fasîh-i *Havâfi*, III/102-103; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/423; *Mîrhând*, IV/535; *Hândmîr*, *Habîbu's-siyer*, III/303-304; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.275; Howorth, III/698; *İkbâl*, s.458; *Ġanî*, I/262; *Beyânî*, s.46.

yokluğu belli olmayan, sözde bir Saltanat sürdü.⁵³ Şah Şücâ` ise ölünceye kadar Sultan Uveys ve kardeşine karşı büyük bir kin ve nefret besledi.⁵⁴

6. BAĞDAD İSYANI

Sultan Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra otorite boşluğundan yararlanarak güçlenen Şirvan Hâkimi Kavus b. Keykavus Şirvanşah, 765/1363-1364 yılı sonu ile 766/1364-1365 yılı başlarında Karabağ'a saldırarak bu bölgede yağma ve tahribatta bulunmuştu.

Uveys, Şirvanşahlar'ı itaat altına almak amacıyla aynı yıl içinde büyük bir ordu ile Karabağ'a sefere çıktı. Fakat Karabağ'a varamadan Bağdad valisi Mercan Hoca'nın isyan ettiği haberi kendisine ulaştı. Sultan Uveys, çaresiz Şirvan seferini ertelemek ve Şirvanşah'ı takip etmekten vazgeçerek Tebriz'e dönmek zorunda kaldı.

Sultan, Bağdad isyanını sonlandırmak için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra devlet işlerinin idaresini kardeşi Şehzade Zahid ve Kadı Şeyh Ali'ye bırakıp Tebriz'den Bağdad'a doğru yola çıktı. Sultan Uveys'in harekete geçeceğini düşünmeyen Mercan Hoca, onun şehre girmesini engellemek için Dicle Nehri üzerindeki Kureyş Bendi'nin kapaklarının açılmasını emretti. Bu sayede nehir geçilemez bir hal aldı ve doğal bir savunma hattı kurulmuş oldu. Beklemedik bu durum karşısında sultan, kırk gün boyunca suların çekilmesini, askeri harekât için bölgenin uygun hala gelmesini bekledi. Fakat bu bekleyişin isyan ateşini artırdığını görünce, Vasıt Hâkimi Kara Koyunlu oymağı beyi Kara Muhammed Türkmen'in yardımıyla Numaniye ve Kuşan taraflarından bulunan teknelerle ordusunu Dicle nehrinin karşısına geçirdi. Sultan Uveys, oğlu Şehzade Hüseyin'i Vezir Zekeriyya ve Süleyman Şah Hazin ile birlikte Dicle'nin kıyısında bırakarak fetih haberi gelinceye kadar beklemelerini, fetih haberi gelirse Bağdad'a hareket etmelerini aksi takdirde Tebriz'e dönmeleri, İlkanlı (Celayırlı) saltanatını devam ettirmeleri için gerekli tedbirleri almaları emrini verdi. Kendisi de, kurduğu devletinin yok edilmesini önlemek için ateş ve ölüm tufanının içine atıldı. Sabahın ilk ışıklarıyla isyancılar ile karşılaşan Sultan Uveys, düşman ordusunun büyük bölümünü kılıçtan geçirdi. Mercan Hoca ile işbirliği halinde olan Ali Hoca ve Muhammed Pilten gibi asi emirler yakalanarak öldürüldüler. Mercan Hoca ise hayatta kalan çok az bir

⁵³ Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.86; Kutbî, s.97-98; Âbrû, *zeyl*, s.243; Mîrhând, IV/536; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/304; Howorth, III/698; İkbâl, s.458; Ğanî, I/263-264; Beyânî, s.46.

⁵⁴ Şah Şücâ`, 765/1363-1364'de ki İlkanlılar-Muzafferi ilişkilerinin başladığı dönemden ölümüne kadar Sultan Uveys'e diplomatik nezaketten uzak hicivli, hakaretler içeren şiirler gönderdi. Bu şiirler için Bkz.; Kutbî, s.156; Semerkandî, *Tezkiret's-şu'êrâ*, s.334-340; Browne, III/168; Ğanî, I/208-210.

kuvvetle Bağdad Kalesi'ne kapandı⁵⁵. Kuşatma altında çıkış yolu kalmayan Mercan Hoca, bir grup din adamı ve Bağdad kadısı Sultan Uveys'e elçi olarak göndererek, başışlanmasını istedi.⁵⁶ Sultan Uveys, Mercan Hoca'yı başışlayarak büyük bir törenle Bağdad'a girdi.⁵⁷ Devlet işleri ile ilgili bir takım düzenlemeler yaptıktan sonra Bağdad Valiliğine Süleyman Şah Hazin'i tayin etti.⁵⁸

Bağdad'ta bu gelişmeler yaşanırken, Celeyirli sınırlarının diğer ucunda Mardin hâkimi Melik Mansur, Uveys'e elçi göndererek Kara Koyunlu Bayram Hoca'nın topraklarına saldırdığını bildirdi. Sultan Uveys, yapılan bu saldırının karşılığını vermek, tabiiikten çıkmış olan mahalli emirleri itaate almak ve hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla 767/1366'da Diyarbekir tarafına sefere çıktı.⁵⁹

Uveys, ilk hedef olarak Hasan Yoltimur'un elinde bulunan Tikrit Kalesi'ni savaşmadan kendisine bağladı. Oradan Musul'a hareket etti. Musul, Kara Koyunlu

⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, (VII/112-114) Mercan Hoca'm bu sırada Mısır Sultanı Eşref'e haber göndererek ondan yardım istediğini, yardıma geldiği takdirde onun Bağdad'taki naibi olacağını ve adına sikke bastırıp hutbe okutacağını söylediğini belirtir. Sultan Uveys'in ise Melik Eşref'e bir elçi göndererek ondan Mercan Hoca'a yardım etmemesini istediğini fakat Eşref'in Mercan Hoca'ya yardım etmeyi kabul ederek ona hilat ve sancak gönderdiğini yazmıştır. Howorth, (III/655-656) ve Âzzâvî, (II/128-129) de yardım ulaşıncaya kadar Uveys'in isyanı bastırması nedeni ile Eşref'in amacına ulaşamadığını belirtmişlerdir.

⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, (VII/121), Zeyneloğlu, (s.71) ve Minorsky, ("Üveys", *İA*, VIII/134) Sultan Uveys'in Mercan Hoca'nın gözlerine mil çektirdiğini ve hapsedtiğini yazmışlardır. Ancak bu bilgi doğru değildir anlatılacağı üzere Sultan Uveys 769 h. yılında Mercan Hoca'yı yeniden Bağdad valiliğine tayin etmiş ve Mercan Hoca ömrünün sonuna kadar sadakatle hizmet etmiştir.

⁵⁷ İbnu'l-Kesir, İsmail el-Dımaşki, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, çev. Mehmet Keskin, *Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1994-1995, XIV/474; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.73-77; Âbrû, *zeyl*, s.240-241; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/384-385; Mîrhând, V/572-573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Deguignes, VI/78-79; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/109-111; Beyânî, s.41-42; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Fâikî, *Azerbaycan I/493*; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259.

⁵⁸ Mîrhând, V/573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/114

⁵⁹ Şabânkâreî, s.313; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s.241-242; Fasîh-i Havâfi, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/386-387; Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, VII/122; Mîrhând, V/573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Howorth, III/655-656; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, (II/110); Beyânî, s.42; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 180; Yıldız, VIII/443

Bayram Hoca Türkmen'in kardeşi Murad Hoca'nın⁶⁰ hâkimiyeti altında idi. Sultan Uveys, herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Musul ile Erbil'i Celayıroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahasına dâhil etti ve yürüyüşüne devam ederek Mardin'e yöneldi. Sultan, aynı yılın ramazan ayında Fırat Nehri'nden geçerek Muş Ovası'na ulaştı ve burada Bayram Hoca Türkmen'in kuvvetleri ile karşılaştı iki taraf arasında meydana gelen savaşta, ağır bir yenilgi alan Bayram Hoca Türkmen, her yıl haraç vermeyi ve Celayıroğulları hâkimiyetini tanınması koşuluyla barış yaptı. Sultan Uveys, Muş'ta bir hafta kaldıktan sonra Kara Kilise üzerinden Tebriz'e geri döndü.⁶¹

7. ŞİRVAN'IN FETHİ

Şirvan Hâkimi Kavus b. Keykavus Şirvanşah, Sultan Uveys'in Bağdad isyanı ile meşgul olduğu sırada Karabağ'a saldırarak bölgede yağma ve tahribatta bulunmuştu. Sultan Uveys, isyanı sonlandırdıktan sonra 768/1366-1367 yılında Bayram Beğ kumandasındaki büyük bir orduyu Şirvan'da kaybolan hâkimiyetini tekrar tesis etmek amacıyla Şirvan'a gönderdi. Bayram Beğ emrindeki kuvvetlerle Şirvan'a ulaştı, kaleyi kuşatarak yardım gelmesini engelledi onu teslim olmaya zorladı. Üç ay devam eden kuşatma altında Şirvanşah, şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti ara bulucu olarak Bayram Beğ'in huzuruna göndererek Şirvan'ı teslim edeceğini bildirdi. Bayram Beğ, Uveys'in kendisine duyduğu güveni boşa çıkarmamak, ordu içindeki baş gösteren huzursuzluğun artmasını önlemek için yapılan teklifi kabul etti, kuşatmayı kaldırdı. Şehri teslim alan Bayram Beğ, Şirvanşah Kavus'u demir bir kafesin içine koyarak Sultan Uveys'in huzuruna gönderdi.⁶²

⁶⁰ Faruk Sümer, bu şahsın Berdi Hoca olduğunu ifade etmiştir, Bkz.; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41.

⁶¹ Şabânkâreî, s.313; Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s.241-242; Fasîh-i Havâfî, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/386-387; Mîrhând, V/573-574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240-241; 14; Katib Ferdî, *Mardin Müluki Artukiyye Tarihi*, neşr. Ali Emiri, İstanbul, 1939, s.22-23; Howorth, III/655; Lane Poole, *Düvel-i İslamiyye*, s.391; Zeyneloğlu, s.71; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/114; Beyânî, s.42; Yınanç, "Celayir", *İA*, III/64; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41-42; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Mu`in, "Uveys", V/201; Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s.196; Yıldız, VIII/443-444; Meşkûr, s.243; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493; Ürekli, Muzaffer, "Celayirliler", *DİA*, VII/214-215.

⁶² Şabânkâreî, s.341; Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.81-82; Âbrû, *zeyl*, s.242; Fasîh-i Havâfî, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/401-402; Mîrhând, V/574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Muhammed Hasan Han, I/635; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/116-117; Beyânî, s.43; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134

Sultan Uveys, Şirvanşah Kavus'u, Celayiroğulları Devleti'ne haraç vermesi, savaş zamanlarında asker göndermesi ve kendisini metbu tanınması koşulu ile bağışladı. Şirvan'ın yönetimini tekrar Şirvanşah Kavus'a verdi fakat oğlu Huşeng'i sarayında alıkoydu.

768/1367-1368'de⁶³ Şirvan eyaleti Celayiroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahasına katılmış oldu. Şirvanşahlar, Sultan Uveys'in saltanatı boyunca ve selefleri dönemlerinde de sadakatle Celayiroğulları Devleti'ne bağlılıklarını sürdürdüler.

8. REY'İN ALINMASI

Horasan ve Mazenderan bölgelerinde Toğatimur Han'ın 756/1355'de ölümünden sonra güç kazanan Emir Veli, Asterabad, Simnan, Damğan, Rey ve diğer birçok kaleyi hâkimiyeti altına alarak Sultan Uveys'in saltanatına karşı bir tehdit oluşturmuyordu.

Emir Veli'nin bu ilerleyişi karşısında güç ve hâkimiyetini bu bölgelerde sağlamak isteyen sultan, 772/1370-1371 yılı başlarında büyük bir ordu ile Rey'e yöneldi. Emir Veli kuvvetleri ile İlkanlı ordusu arasında Aradan bölgesinde yapılan savaşta Sultan Uveys'in ordusunun sol kanadını oluşturan Emir Ferruhzad, Satı Yalğur ve Canı Beğ'in kuvvetleri ağır bir yenilgi aldılar. Emir Veli kazandığı bu galibiyetin etkisinden kurtulamadan Uveys komutasındaki İlkanlı (Celayiroğulları) ordusu ani bir baskınla Emir Veli'nin ordusunu kılıçtan geçirdi. Hayatta kalmayı başaran bir grup emir esir alındı, Emir Veli ise kaçmayı başardı. Celayirli ordusu Simnan'a kadar ilerledi. Ancak, devlet erkânı, gerekli hazırlıkları yapmadan daha ileriye gitmenin tehlikeli olacağı fikrinde birleşince Uveys, Simnan'da kalmayı uygun gördü. Bir süre dinlendikten sonra Rey'in idaresini bütün bağlı bölgeleri ile birlikte Emir Satı Yalğur'un kardeşi Emir Kutluğ Şah Yalğur'a verdi ve onu bir miktar kuvvetle Şahriyar Kalesi'nde bırakarak kendisi Tebriz'e geri döndü.⁶⁴

⁶³ 769/1367-1368 yılı Sultan Uveys için olumlu ve olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Kardeşi Şehzade Kasım hastalanarak Tebriz'de öldü. Büyük bir yas töreni ile cenazesi Bağdad'da Necef-i Eşref'te babası Büyük Şeyh Hasan'ın kabrinin yanına gömüldü. Yine aynı yıl içinde Sultan Uveys tarafından Bağdad valiliğine gönderilen Süleyman Şah Hazin, öldü. Sultan Uveys, sancak ve kös vererek Mercan Hoca'yı Bağdad valiliğine gönderdi. Mercan Hoca, yaklaşık 6 yıl boyunca bu görevi yerine getirdi. Bağdad'ı baştan sona imar etti. Medrese ve hastaneler yaptırdı. Bkz.; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.83-84; Âbrû, *zeyl*, s.242-243; Fasîh-i Havâfi, III/101; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/416-417; Mîrhând, V/575; Hândmîr, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253; Âzzâvî, II/117-118; Ğanî, I/257; Beyânî, s.44

⁶⁴ Şabânkâreî, s.331; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.87-88; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/104; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Deguignes, VI/79; Howorth, III/656; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/121; Beyânî, s.47; Smith, John M., *The History of Serbedar Dynasty*, Farsçaya çev. Yâkub Ajand, (Hürûc u Ürûc-i

Uveys, 772/1370-1371'deki başarılı bu askeri harekât ile gerçek tehlikenin henüz ortadan kalkmadığının farkında idi. Tebriz'e döndükten sonra Emir Veli'yi Horasan'dan tamamen çıkarabilmek, bölgeyi hâkimiyet altına almak amacıyla orduyu takviye etmek ve sefer hazırlıklarını tamamlamak için 773/1371-1372 yılında Ucan'a gitti. Fakat Ucan'da iken kardeşi Şehzade Şeyh Zahid'in ölümü üzerine Tebriz'e geri dönmek zorunda kaldı.⁶⁵

Sultan Uveys, yaşadığı bu üzücü olaya rağmen iç siyasi gelişmelere de odaklanmak zorunda kaldı. 772/1370-1371'de Rey valiliğine atadığı Kutluğ Şah Yalğur'un ölümü üzerine önde gelen emirlerden biri olan Adil Ağa'yı Rey'in idaresine atadı.⁶⁶ 774/1372-1373 yılında Şirvan valisi Şirvanşah Kavus'un ölümü üzerine de saray mülazımı Kavus'un oğlu Huşeng'i babasının yerine Şirvan valiliğine tayin etti.⁶⁷ 775/1373-1374'te Bağdad valiliği görevine yeniden getirilmiş olan Mercan Hoca öldü. Sultan Uveys, önemli devlet adamlarından Hâce Server'i Bağdad valiliğine tayin etti. 776/1374-1375 yılında Dicle Nehri'nin taşması sonucunda şehirde büyük bir doğal felaket yaşandı. Bağdad sular altında kaldı, yaklaşık kırk bin kişi boğularak öldü, şehir harabeye döndü. Bağdad valiliğine yeni atanmış olan Hâce Server bu olay karşısında üzüntüsünden öldü. Sultan, Hâce Server'in yerine Emir Veciheddin İsmail Reşidi b. Emir Zekeriyya'yı (Reşideddin Fazlullah'ın torunu) Bağdad valiliğine, Hâce Necibeddin'i de onun vezirliğine atadı, oğlu Şehzade Şeyh Ali'yi de onlarla birlikte gönderdi.⁶⁸

Serbedârân) Tahran, 1361 hş., s.185; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁶⁵ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.89; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/105; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Zeyneloğlu, s.72; Ğanî, I/289; Beyânî, s.47-48; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/135; Kâreng, s.615

⁶⁶ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.88; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/104-105; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; İbn-i Kerbelâi, II/641,648; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/121; Beyânî, s.47; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁶⁷ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.90; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/106; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Ğaffâri, *Cihan-ârâ*, s.215-216; Barthold, V.V., "Şirvanşah", *İA*, XI/574

⁶⁸ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.91-92; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/107; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Muhammed Hasan Han, I/636; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/129, 172; Beyânî, s.47-48

9. SULTAN UVEYS'İN ÖLÜMÜ

Uveys, bir yanda Bağdad'da yaşanan büyük sel felaketinin yaralarını sarmaya çalışırken⁶⁹ diğer tarafta saltanatını her an yok etmek için tetikte bekleyen Emir Veli meselesini sonlandırmak için hazırlık yapmaktaydı. 776/1374 yılı başlarında son hazırlıklarını yapmak için Tebriz'den Rob-i Reşidi'ye gelen Uveys, Rebiyülevvel ayının 27'sinde hastalanarak yatağa düştü, Cemadievvel ayının üçüncü gecesi (9 Ekim 1374) 37 yaşında hayata gözlerini yumdu.⁷⁰ Tebriz'de Sultan için büyük bir cenaze merasimi düzenlendi naşı "Pîrân-i Şîrvân" da (Pine Şelvar) "Şâd-âbâd-i Meşâyih" Mezarlığına defnedildi. Ülkede uzun süre yas tutuldu.⁷¹

Sultan Uveys, Lor-i Kuçek Atabegi, Melik İzzeddin'in kızı Hacı Mama Hatun ile 756/ 1355 yılında evlenmişti. Hacı Mama Hatun'un 771/1369 yılında ölümü üzerine "Şems" isimli hatunla ikinci evliliğini yaptı. Onun, Şeyh Hasan, Celaleddin Hüseyin, Giyâseddin Ahmed, Bayezid, Şeyh Ali ve Dilşad Hatun⁷² olmak üzere altı çocuğu vardı.⁷³ Sultan Uveys siyasi kişiliğinin yanında bilime, şiire, güzel sanatlara, bilim adamı ve sanatkârlara olan ilgisi ve desteği ile de ön plana çıkan bir sultandır. Çok sayıda bilim adamı ve sanatkârı sarayına kabul etmiş ve onlara karşı hoşgörülü ve cömert davranmıştı.⁷⁴ O, döneminin önde gelen şair ve

⁶⁹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/108; Mîrhând, V/577; Huart, s.14-15; Âzzâvî, II/134

⁷⁰ İbn-i Haldûn, IV/793; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92; Âbrû, *zeyl*, s.245; Fasîh-i Havâfi, III/108; İbn-i Arabşâh, *Âcâibu'l-makdûr fî Nevâib-i Teymûr*, neşr. Ahmed Faiz el-Humsî, Beyrut, 1986, s.122; Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, VII/238; el-Âskallânî, *ed-Durur'l-kâmîne*, I/448; Mîrhând, V/578; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.216; İbn-i Kerbelâi, II/8; Howorth, III/656; Muhammed Hasan Han, I/635-636; Browne, III/172; İkbâl, s.459; Âzzâvî, II/136; Râzî, s.335; Ğanî, I/286-287; Beyânî, s.48; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kâreng, s.628; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁷¹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92-93; Âbrû, *zeyl*, s.246; Mîrhând, V/578; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; İbn-i Kerbelâi, II/6-8; Howorth, III/656; Naḥcevânî, *Çehel Mekâle*, s.51 Beyânî, s.54; Kâreng, s.628

⁷² İbn-i Haldûn (IV/799) , Beyânî (s.50) ve Minorsky, ("Üveys", *İA*, VIII/135) bu kızın adını Tandu olarak vermiştir. Ancak yararlandığımız diğer kaynaklarda Dilşad Hatun'dur.

⁷³ Sâvecî, *Divan*, s.59; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.83; Âbrû, *zeyl*, s.243; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417; Mîrhând, V/575; Âzzâvî, II/119; Beyânî, s.49

⁷⁴ İbn-i Arabşâh, s.122; Semerkandî, *Tezkiretu's-şuêrâ*, s.295; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Müneccimbaşî, III/10; Bakıhanov, s.74; Terbiyet, s.56; Browne, III/163; Âzzâvî, II/137-139; Beyânî, s.53; Togan, *Giriş*, s.272; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kâreng, s.626; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.258; Fâikî, *Azerbaycan*, I/494

sanatçıları arasında kabul edilirdi. Bir kaç bestesi, karakalem çalışmaları “Vasiti kalem” dönemin sanatseverleri tarafından rağbet görmüştü.⁷⁵

Sultan Uveys’in ruhundaki incelik fiziki kusursuzluğu ile birleşmişti. Onun bu özelliği kaynaklarda,

“*Uveys’in güzelliği o derecedeydi ki ata binip şehirde gezmeye çıktığı zamanlarda halk sokaklara dökülür, onun güzelliğini hayranlıkla izlerlerdi ve hep bir ağızdan şu şarkıyı söylerlerdi. Cihanda Yusuf’un gömleğinin kokusu kaybolmuştu. Sonunda senin yakanda ortaya çıktı*” ifadeleriyle anlatılmıştır.⁷⁶

Onu anlamak için basit bir yol izlenmeli ve zamanın akrebi yedi asır kadar geri alınmalıdır. Onun, esnek siyaseti, kişisel itibarı ve karizması, savaş stratejisindeki yeteneği, ulemayı ve feodal beğleri çevresinde toplamayı sağladı. O, devlet yönetiminde, akılcı bir siyasetçi, adaletle halkı yöneten, hoşgörülü, bağışlayıcı, cesur ve azimli bir sultandı.⁷⁷

Sultan Uveys’in özel yaşamında farklı alışkanlıklarının olduğu yönünde kaynaklarda bilgiler mevcuttur.⁷⁸ Bu farklı yönlerin kendisinde oluşmasında saltanat muhitindeki siyasi, sosyal ve kültürel çevrenin etkisi olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Unutulmamalıdır ki, sultanların da her insan gibi bir özel yaşamı vardır değerlendirme yapılırken bu iki durum birbirinden bağımsız olarak dikkate alınmalıdır.

⁷⁵ Semerkandî, *Tezkiretu’s-şuêrâ*, s.295; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.216; Terbiyet, s.56; Browne, III/163; İkbâl, s.456-459; Râzî, s.335; Âzzâvî, II/82; Muşfik, s.7; Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.272; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/134; Kâreng, s.626; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s. 258; Fâikî, *Azerbaycan*, I/494

⁷⁶ Semerkandî, *Tezkiretu’s-şuêrâ*, s.295; Browne, III/163; Muşfik, s.6; Beyânî, s.53; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/135

⁷⁷ el-Eherî, s.182; İbn-i Tağrîberdî, *el-Menhelu’s-sâfi*, III/117; Semerkandî, Devletşâh, *Tezkirtu’s-şuêrâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş., s.295; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/239; Kazvînî, *Lubbu’t-tevârîh*, s. 259; İbn-i Kerbelâî, II/6; Deguignes, VI/78; Münecimbaşı, III/10; Howorth, III/656; Muhammed Hasan Han, I/635; Browne, III/162-163; Râzî, s.335; Âzzâvî, II/138-139; Beyânî, s.49-50; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/134

⁷⁸ Sultan Uveys’in içki ve eğlenceye düşkünlüğü ayrıca Emir Sultan Şah’ın oğlu Bayram Şah ile olan yakınlığı ise kaynaklarda belirtilmiştir. Bu ilişki kaynaklar da “sapık aşk veya sapık ilişki” olarak nitelendirilmemiş, Bayram Şah’ın Sultan Uveys’in yakın dostu olarak tanımlanmıştır. Bkz., Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.72,83; Âbrû, *zeyl*, s.239,243; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/333,415-417; Mîrhând, V/572,575; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/240-241; İbn-i Kerbelâî, II/546; Münecimbaşı, III/10; Âzzâvî, II/102-103; Beyânî, s.53-54; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/135; Kâreng, s.625-626; Sümer, *Şahıs Adları*, I/315-316

Sultan Uveys, İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin ikinci ve en kudretli sultanıdır. Yaklaşık 19 yıl süren saltanat süresince, devleti, tarihinin en güçlü ve en geniş sınırlarına⁷⁹ ulaştırdı. Kabileden-devlete-boy beyinden-sultanlığa giden zorlu yolda, başarılı olmanın haklı gururunu yaşadı.

KAYNAKÇA

- Âbrû, Lutfullah Hâfiz, *Zeyl-i Câmîu't-tevârîh-i Reşîdî*, neşr. Hânâbâ Beyânî, Tahran, 1317 hş.
- Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katoloğu*, I-II, İstanbul, 1976
- Âskallânî, Şahabe'd-dîn ibn-i Hâcer, *ed-Dureru'l-kâmine fi `Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Câd el-Hak, Kahire, 1966
- Âzzâvî, Abbas, *Târîhu'l- İrâk Beyne'l-ihtilâleyn*, I-III, Bağdad, 1936-1939
- Bakıhanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem*, neşr. Abdulkerim Alizade, Bakü, 1970
- Barthold, V.V., "Ani", *İA*, I/435;
- Barthold, V.V., "Şirvanşah", *İA*, XI/574
- Beyani, Şirin, *Târîh-i Âl-i Celayir*, Tahran, 1345 hş.
- Bloch, Edwin, *Catalogue des Manuscrits Persans de la Bibliotheque Nationale*, I-IV, Paris, 1905- 1912
- Bosworth, C. E., *The Islamic Dynasties*, Edinburgh, 1967
- Browne, Edward G. A., *Literary History Of Persia*, I-IV, Cambridge, 1969

⁷⁹Gerek kaynakların verdiği bilgiler gerekse Sultan Uveys adına kesilen sikkelerden onun döneminde İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin sınırlarının, batıda Diyarbakır'den başlayarak, doğuda Simnan dâhil Batı Horasan'a kadar, kuzeyde Ermeniyeye ve Gürcistan'ın bir kısmı, Karabağ'ın tamamı, Şirvan ve Muğan dâhil Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanmakta; İran'ın içlerinde Isfahan, güneyinde Hürmüz'e kadar olan bütün Fars Körfezi kıyıları ile güney batıda Bağdad merkez olmak üzere bütün Irak-ı Arab'ı kapsıyordu. Sultan Uveys, saltanatında Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Diyarbakır bölgeleri başta olmak üzere hâkimiyet sahasını genişletmişti. 771/1369-1370 yılında çıkarılan bir fermanda İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin ulaştığı sınırlar, Mısır hududundan Amuye Nehri'ne ve Hürmüz sınırından Babu'l-Ebvab'a kadar olan bölge olarak çizilmiştir (Naḥcevanî, Muhammed Hindüşâh, *Destûru'l-kâtib fi Tâyi'ni'l-merâtib*, I-II, neşr. A. A. Alizade, Moskova, 1976, II/10). Bkz.; Howorth, III/654,657,659,678; Zeyneloğlu, s.77-78; Âzzâvî, II/73,140-141; Barthold, V.V., "Ani", *İA*, I/435; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.448,451; Beyânî, 233-235; Smith, *Hurûc u Urûc*, s.113, Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.82; Âbrû, *zeyl*, s.242; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/402; Mîrhând, V/574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I/107

Deguignes, Joseph, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umumisi*, I-VIII, Paris, 1756-1758, çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul, 1923

Dihhudâ, "Hasan-i Bozorg", *Luğatnâme*, XIX/585

el- Eherî, Ebubekr el-Kutbî, *Târih-i Şeyh Uveys*, neşr. J. B. Van Loon, Lahey, 1954

Fâikî, İbrahim, *Azerbaycan Der Mesîr-i Târih-i İnan*, I-II, Tebriz, 1375 hş.

Fasîh-i Havâfî, Ahmed b. Celaleddin Muhammed, *Mucmel-i Fasîhî*, I-III, neşr. Mahmud Ferruh, Meşhed, 1341 hş.

Ğaffârî, Kadı Ahmed Kazvînî, *Târih-i Cihân-ârâ*, neşr. Muctebâ Minovî, Tahran, 1343, hş.

Ğanî, Kasım, *Târih-i Âsr-i Hâfiz*, I-II, Tahran, 1340 hş.

Ğiyâsî, Abdullah b. Fethullah, *Târihu'l-Ğiyâsî*, neşr. Marianne Schmid Dumont Freiburg, 1970

Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Destûru'l-vuzerâ*, neşr. Saîd Nefisî, Tahran, 1317 hş.

Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Târih-i Habîbu's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, I-IV, neşr. Muhammed Debîrsiyâkî, Tahran, 1362, hş.

Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892

Huart, Clement, *Histoire de Bağdat*, Paris, 1901

İbn-i Ârabşâh, *Âcâibu'l-makdûr fi Nevâib-i Teymûr*, neşr. Ahmed Faiz el-Humsî, Beyrut, 1986

İbn-i Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *el-İber*, Farsçaya çev. Âbdu'l-Muhammed Âyetî, (Târih-i İbn-i Haldûn I-VI) Tahran, 1375 hş.

İbn-i Kerbelâî, Hâfiz Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu'l-cinân ve Cennâtu'l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el-Karâî, Tahran, 1344 hş.

İbn-i Tağrîberdî, Cemaleddin Ebi'l-Mahâsin Yusuf, *el-Menhelu's-sâfi ve'l-mustevfi bâd el-vâfi*, I-III, neşr. Muhammed Emin Sa'îd Âbulfettah Âsûr, Kahire, 1956-1984

İbnu'l-Kesir, İsmail el-Dımaşki, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, çev. Mehmet Keskin, Büyük İslam Tarihi, İstanbul, 1994-1995

İkbâl, Âştîyânî Abbas, *Târih-i Moğûl u Evâyil-i Eyyâm-i Teymûrî*, Tahran 1312 hş.

Kâreng, Âbdulâlî, *Âsâr-i Bâstânî-yi Azerbaycan*, Tahran, 1374 hş.

Katib Ferdî, *Mardin Müluki Artukiyye Tarihi*, neşr. Ali Emiri, İstanbul, 1939

Kazvînî, Muhammed, "Hâfiz u Sultan Ahmed-i Celayir", *Mecelle-i Yâdgâr*, yıl 1, sayı 1 Tahran, Ağustos 1944

- Kazvîni, Yahya b. Abdullatif, *Kitab-i Lubbu't-tevârih*, tıpkıbasım, Tahran, 1363 hş.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, c.1, İstanbul, 1953
- Kuliyev, C.B., “Djalair”, *ACE*, Bakü 1987, X/410;
- Kutbî, Muhammed, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1364 hş.
- Lane Poole, Stanly, *The Mohammadian Dynasties*, Westminster, 1893, çev. Halil Edhem, (Düvel-i İslamiyye) İstanbul, 1927
- Makrîzî, Ahmed b. Alî, *Kitâbus'-sulûk li Mârifeti Duvelu'l-mulûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu'l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973
- Meşkûr, M. Cevâd, *Târîh-i İrân-zemîn*, Tahran, 1372 hş.
- Minorsky, V., “Üveys”, *İA*, VIII/133-135,
- Mîrhând, Muhammed Seyyid Burhaneddin Hâvendşâh Belhî, *Târîh-i Ravzatu's-safâ I-XII*, neşr. Abbas Pervîz, Tahran, 1338 hş.
- Mirza Bala, “Erdebil”, *İA*, IV/290.
- Muhammed Hasan Han, *İtimadu's-saltana, Mirâtu'l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddis, Tahran, 1366-1368 hş.
- Mustevfî, Zeynu'd-dîn b. Hamdullah Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, neşr. İrec Afşâr, Tahran, 1372 hş.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Sahâyifu'l-ahbâr*, I-III, çev. Şair Ahmed Nedim, İstanbul, 1285 hş.
- Naḥcevanî, Hâc Huseyn, *Mevâddu't-tevârih*, neşr. Edebiyye Kitabevi, Tahran, 1343 hş.
- Naḥcevanî, Muhammed Hindûşâh, *Destûru'l-kâtib fi Tâvîni'l-merâtib*, I-II, neşr. A. A. Alizade, Moskova, 1976
- Râzî, Abdullah, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, Tahran, 1334 hş.
- Rûdgâr, Kanbarâli, *ez Beynu'n-nehreyn ta Maverâu'n-neh*, Tahran 1376 hş.
- Sâbîti, Seyyid Ali Mueyyed, *Esnâd u Nânehâ-yi Târîhî*, Tahran, 1346 hş.
- Sâvecî, Selmân, *Divan*, neşr. Mansûr Muşfik, Tahran, 1336 hş.
- Semerkindî, Devletşâh, *Tezkirtu's-şuêrâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş.
- Semerkindî, Kemalu'd-dîn Âbdurrezzâk, *Matlâu's-sâdeyn ve Mecmâu'l-bahreyn*, c.I, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1372 hş.
- Smith, John M., “Djalayir- Djalayirid”, *EI*, II/ 401-402
- Smith, John M., *The History of Serbedar Dynasty*, Farsçaya çev. Yâkub Ajand, (Hürûc u Ürûc-i Serbedârân) Tahran, 1361 hş.
- Spuler, Bertold, *Die Mongolen In Iran*, Gottingen, 1939, çev. Cemal Köprülü, (İran Moğolları), Ankara, 1957

- Sümer , Faruk, “Anadolu’da Moğollar” , *SAD* I/1969, s. 1-147, Ankara, 1970
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, c.1, Ankara, 1984
- Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990
- Sümer , Faruk , “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I/107
- Tabatabâî, Seyyid Cemal Torâbî, *Sikkehâ-yi Şâhân-i İslâmî-yi İrân*, Tahran, 1350 hş.
- Terbiyet, Muhammed Ali, *Danışmendan-i Azerbaycan*, Tahran, 1314 hş.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981
- Togan, A.Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA*, II/91-118
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993
- Vekîlî, Seyyid İsmail, *Azerbaycan*, I-II, Tebriz, 1362 hş.
- Yakubovski, A.Yu, *Zolotoya Orda*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, (Altınordu Ve Çöküşü), Ankara, 1976.
- Yıldız, Hakkı Dursun “Karakoyunlular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1986-1989, VIII/443 .
- Zerrînkûb, Âbdulhuseyn, *Donbâle-i Rûzgârân-i İrân*, Tahran, 1375 hş.
- Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924 .
- Ziya, Ahmed, *Meskûkât-ı İslâmiyye Takvimi*, İstanbul, 1910.